

DOI 10.69085/ntp20257093

ОСОБЕНОСТИ НА ДОБРОСЪВЕСТИНОСТТА В ДЪРЖАВНОТО ОБЩЕСТВЕНО ОСИГУРЯВАНЕ

доц. д-р Теодора Филипова

Пловдивски университет, България

Резюме: Предмет на изследването е правното значение на добросъвестността на осигуреното лице в държавното обществено осигуряване като критерий за възстановяване на неоснователно получени осигурителни плащания. Анализира се нормативната уредба в чл. 114, ал. 2 от Кодекса за социално осигуряване (КСО), пречупена през призмата на общата теория за легалната добросъвестност от гражданското право и отражението на властническия метод на регулиране – липсата на равнопоставеност между осигуреното лице и осигурителния орган. Очертават се безлежите на общ състав на добросъвестност и специални фактически състави на добросъвестност с различни правни последици за осигурените лица. Коментира се относимата съдебна практика.

Ключови думи: добросъвестност, осигурителни правоотношения, възстановяване на осигурителни плащания, презумпция

CHARACTERISTICS OF GOOD FAITH IN THE STATE SOCIAL SECURITY SYSTEM

Assoc. Prof. Teodora Filipova, PhD

University of Plovdiv, Bulgaria

Abstract: The subject of the study is the legal significance of good faith of the insured person in state social security as a criterion for the recovery of unjustly received social payments. The regulatory framework in Art. 114, para. 2 of the Social Security Code is analyzed, refracted through the prism of the

general theory of legal good faith in civil law along with the reflection of the authority method of regulation – i.e. the lack of equality between the socially insured person and the social security authority. The features of a general composition of good faith and special factual compositions of good faith with different legal consequences for the insured person are outlined. The article comments on the relevant case law.

Key words: good faith, social security legal relation, recovery of social payments, presumption

Въведение

Корените на добросъвестността се откриват още в римското право с възприемането на изискването за доверие и вярност към дадената дума *bona fides*, което е било и важно морално правило. В наши дни концепцията за добросъвестност продължава да се използва в гражданското законодателство на държави с различна правна традиция, като чрез нея се търси връзката с общите принципи на човешките отношения.

В действащото българско законодателство добросъвестността традиционно се урежда от отраслите на частното право – в облигационното право (чл. 12, 17, ал. 2, 41, 63, ал. 1 33Д); във вещното право (чл. 70 и 79, ал. 2 3С); в търговското право (чл. 422, ал. 3 и 307 ТЗ); в трудовото право (чл. 8, ал. 1, 125, 75, ал. 1 и 271, ал. 1 КТ) и др. Добросъвестността се споменава също от редица нормативни актове на публичното право или характерни със смесен метод на регулиране, в това число – процесуалноправни и материалноправни нормативни актове.¹ Примери за тази словоупотреба се откриват във всички дей-

¹ Методът на регулиране се определя в правната литература като основен разграничителен критерий между частното и публичното право. Той съответно е императивен или властнически, характерен за публичното право и диспозитивен – на равнопоставеността, характерен за частното право – вж. **Ташев, Р.** Теория за правната система. С., Сиб (Tashev, R. Teoria za pravната sistema. S., Sibi), 2007, с. 177, 178. Друго, по-широко деление групира отраслите в правната система според техните институционални характеристики на „материалноправни“ и „процесуалноправни“ – вж. повече **Бойчев, Г.** Правният институционализъм, С., УИ „Св. Климент Охридски“ (Boychev, G. Pravniyat institutsionalizam, S., UI „Sv. Kliment Ohridski), 2009, 340 – 342.

стващи процесуални закони.² Терминът „добросъвестност“ и неговите производни се използват и от редица професионално-етични кодекси на поведение, най-вече като морално оправдан и обществено приемлив стандарт за поведение на служители от различни публичноправни системи (съдебни служители, служители в държавната администрация, държавни служители в МВР, лекари, медицински сестри, магистър-фармацевти и др.).³

Източниците, които споменават добросъвестността, използват термина с различно съдържание. В законодателството липсва обща и специални легални дефиниции за добросъвестност, поради което съдържанието ѝ винаги се извежда по тълкувателен път. В зависимост от различни критерии добросъвестността се схваща с **две основни значения**: като етическа категория и като психическо отношение.

Като **етическа категория** тя преобладава основно в частното (най-вече в договорното) право и изразява актуалната морална представа за положително, одобрявано, достойно и дължимо поведение, за очакваната „дължима грижа“ и в съответствие с добрите нрави. С това си значение тя се използва за установяване на

² Данъчно-осигурителен процесуален кодекс (чл. 6, ал. 1); Административнопроцесуален кодекс (чл. 6, ал. 1); Наказателно-процесуален кодекс (чл. 139, ал. 2); Граждански процесуален кодекс (чл. 3).

³ Вж. чл. 4, чл. 6 и чл. 29 от Етичен кодекс на съдебните служители, одобрен от ВСС с решение по Протокол № 22 от 27.05.2009 г. (<http://www.vss.justice.bg/root/f/upload/1/ek-employee.doc/>); чл. 13, б. д) от Етичен кодекс на поведение на държавните служители в МВР, утвърден със заповед № 8121з-348 от 25 юли 2014 г. на министъра на вътрешните работи (обн. ДВ, бр. 67 от 12 август 2014 г., посл. изм. и доп. ДВ, бр. 79 от 17 септември 2024 г.); чл. 2, т. 3 от Кодекс за поведение на служителите в държавната администрация, приет с ПМС № 126 от 11.06.2004 (обн. ДВ, бр. 53 от 22 юни 2004 г., отм. ДВ, бр. 33 от 7 април 2020 г.); чл. 2 от Кодекса за професионална етика на лекарите в България (издаден от МЗ, обн. ДВ, бр. 79 от 2000 г., изм. бр. 45 от 2015 г.); чл. 2 от Кодекс за професионална етика на медицинските сестри, акушерките и асоциираните медицински специалисти (утвърден със Заповед № РД-01-102 от 11 май 2015 г. на министъра на здравеопазването, обн. ДВ, бр. 45 от 2015 г.).

действителния смисъл на съдържание на договорите, съдържанието на дължимата престация или като критерий за квалифициране на недействителна или неравноправна договорна клауза.⁴

В публичното право добросъвестността като етическа категория присъства в нормативно установените морално-етични кодекси за поведение на определени категории служители, спрямо които има завишени обществени очаквания и отговорности (лекари, полицаи, държавни служители и др.). Общото изискване за добросъвестност тук е въздигнато в професионален стандарт за работа с бланкетно съдържание, което „се запълва“ с възприетите от съответната професионална общност конкретни морално-етични правила и изисквания. В преобладаващия брой случаи изискването за добросъвестно професионално поведение на тези служители не е изцяло оценъчна категория, тъй като конкретните им задължения и начинът на тяхното изпълнение са изрично уредени в нормативен акт. Те са уредени като правомощия, когато тези лица изпълняват функции на орган на власт – така е спрямо служителите на МВР. Те може и да са предвидени като императивно установени и формализирани юридически задължения (спрямо лекари и специалисти по здравни грижи).⁵

В другото си основно значение добросъвестността се определя като **субективно психическо състояние**, което най-често се свежда до незнание или погрешни представи за действителността. В частното право е широко застъпена презумпцията за добросъвестност, като се има предвид само легалната (субективна) добросъвестност. Нейното действие се изразява в правилото, че лицето ще се счита винаги добросъвестно, освен ако не се установи чрез конкретни факти наличието на съзнателно и неправомерно (недоб-

⁴ Вж. повече **Стойчев, К.** Преговори за сключване на договор и преддоговорна отговорност. С., Сиби (Stoychev, K. Pregovori za sklyuchvane na dogovor i preddogovorna otgovornost. S., Sibi), 2005, 116 – 157.

⁵ Цялостната дейност на лекарите и специалистите по здравни грижи е нормативно уредена в Закона за здравето, Закона за лечебните заведения и националните рамкови договори. За лечение на болести по различните медицински специалности лекарите са длъжни да изпълняват правилата за работа в съответните медицински стандарти, които се утвърждават с наредби на министъра на здравеопазването и се обнародват в „Държавен вестник“.

росъвестно) поведение с цел изгода или причиняване вреда на другата страна. Обратно, в публичноправната уредба, макар и някъде формално да присъства презумпцията за добросъвестност, преобладават изрично уредени фактически състави на недобросъвестност.⁶ В частноправните отношения добросъвестността се основава на взаимното доверие между равнопоставени правни субекти, докато в публичното право, където има неравнопоставеност между страните, определящ фактор на добросъвестността е зависимостта.⁷ Тази особеност е характерна и за основния дял на осигурителното право – държавното обществено осигуряване (ДОО).

Правна уредба и съдържание на добросъвестността в Кодекса за социално осигуряване (КСО)

Основната правна уредба се съдържа в чл. 114, ал. 2 КСО и гласи: „Добросъвестно получените суми за осигурителни плащания не подлежат на възстановяване от осигурените лица с изключение на следните случаи, в които възстановяването на сумите е без лихва до изтичането на срока за доброволно изпълнение:

1. по чл. 40, ал. 7, чл. 54е и чл. 54м, ал. 2, т. 2;
2. когато след изплащането им са представени нови документи или данни, които имат значение за определяне на правото, размера и срока на изплащане;
3. на изменение или прекратяване на обезщетение или пенсия в резултат на получени доказателства при прилагане разпоредбите на международен договор, по който Република България е страна, или на европейските регламенти за координация на системите за социална сигурност“.

⁶ Вж. чл. 19, ал. 2, ал. 5, ал. 10 и ал. 11 ДОПК; чл. 14 и чл. 14а от Закона за социалното подпомагане; чл. 14 от Закон за социалните помощи за деца; чл. 89б, ал. 4 от Закон за публичното предлагане на ценни книжа; чл. 37 от Закон за правната помощ и др.

⁷ Вж. **Маринова, Д.** Ролята на добросъвестността в развитието на договорноправната теория. – В: Сборник доклади от лятно докторантско училище по право на тема „Добросъвестността като норма и принцип на правомерно поведение в съвременното право – генезис, развитие, проблеми и перспективи“. С., УНСС (Marinova, D. Rolyata na dobrosavestnostta v razvitiето na dogovornopravnata teoria. V: Sbornik dokladi ot lyatno doktorantsko uchilishte po pravo na tema „Dobrosavestnostta като норма i printsip na pravomerno povedenie v savremennoto pravo – genезis, razvitie, prablemi i perspektivi“. S., UNSS), 2022, с. 58.

Нейното приложно поле е насочено само към определена част от осигурителното правоотношение – получаването от осигуреното лице на недължими парични плащания от ДОО (обезщетения, помощи и пенсии). В стремежа си да защити едновременно обществения интерес (т.е. целевото разходване на паричните средства от фондовете на ДОО – б. а.) и правата на осигуреното лице като по-слабата и уязвима страна в осигурителното правоотношение законодателят е използвал **смесен подход**. От една страна, по модела от трудовото право (чл. 8, ал. 2 и 271, ал. 1 КТ) и тук се запазва презумпцията за добросъвестност на осигуреното лице, което не дължи връщане на неоснователно получени осигурителни плащания (чл. 114, ал. 2 КСО). От друга страна, като изключения от общото правило, се уреждат множество специални фактически състави на добросъвестност със свършено различна и противоположна правна последица: осигуреното лице дължи връщане на неоснователно получените осигурителни плащания.

Предварителният въпрос, на който следва да се отговори, е към кой вид следва да се причисли добросъвестността в ДОО – към легалната или етичната добросъвестност? В правната литература е изложено становище, че уредбата на чл. 114, ал. 2 КСО възприема идеята за легалната (субективна) добросъвестност.⁸ Присъединявам се към това разбиране по следните съображения. **Първо**, етичната добросъвестност е приложима предимно в частноправните отношения, тъй като се основава на доверието между равнопоставените правни субекти. Правоотношенията между осигурени лица и осигурителен орган в ДОО са публични правоотношения⁹ и определящ фактор на добросъвестността при тях е зависимостта между неравнопоставените правни субекти. Това обезсмисля екстраполирането тук на дължимата грижа на „доброто осигурено лице“, тъй като поведението му не е свободно, а подчинено на строго формални императивни правила. **Второ**, присъствието на

⁸ Същата теза приема и **Стойчев, К.** Цит. съч., с. 118.

⁹ Вж. **Средкова, Кр.** Осигурително право. 5. изд., С., Сиби (Sredkova, Kr., Osiguritelno pravo. 5. izd., S., Sibi), 2016, с. 292. Авторката приема, че осигурителните правоотношения в ДОО имат публичен характер, тъй като осигуряването се осъществява чрез публични фондове, едната страна по правоотношението е винаги публична институция – НОИ, а правата и задълженията по тях са установени в законодателството.

значителен брой самостоятелни фактически състави на добросъвестност в чл. 114, ал. 2 КСО е ясен знак, че се касае именно за легална добросъвестност, произтичаща от конкретни публично-правни задължения на осигуреното лице.

От уредбата в чл. 114, ал. 2 КСО могат да се обособят условно **два вида добросъвестност**: а) **общ състав**, за който се прилага презумпцията за добросъвестност и последиците в чл. 114, ал. 2 КСО; б) **специални фактически състави**, за които не се прилагат последиците по чл. 114, ал. 2 КСО, като те предизвикват други правни последици.

В настоящото изложение се прави опит за формулиране на съществения елементи на добросъвестността в ДОО чрез анализ на относимата осигурително-правна уредба, пречупена през призмата на други три определящи фактора: 1. Теорията за легалната (субективна) добросъвестност от гражданското право; 2. Отражението на властническия метод на регулиране и липсата на равнопоставеност в правоотношението между осигуреното лице и осигурителния орган; 3. Съдебната практика.

Общ състав на добросъвестността в ДОО

Характерно за общия състав на добросъвестността в чл. 114, ал. 2 КСО е, че той отблизо следва **легалната субективна добросъвестност** от гражданското и трудовото право. Най-общо тя се характеризира с определен и обобщен тип поведение, свързано с наличието на две отрицателни предпоставки: **липсата на вина и липсата на знание**.

Липсата на вина обхваща без съмнение умишлената вина, която предполага знание за правните последици от деянието и се състои в двете проявни форми, познати от наказателното право: пряк умисъл („иска“) и евентуален умисъл („допуска“). По-деликатно стои въпросът с непредпазливата вина¹⁰, която от своя

¹⁰ Съгласно чл. 11, ал. 3 НК: „Деянието е непредпазливо, когато деецът не е предвиждал настъпването на общественонеопасните последици, но е бил длъжен и е могъл да ги предвиди, или когато е предвиждал настъпването на тези последици, но е мислил да ги предотврати“.

страна бива съзнавана и несъзнавана непредпазливост. При първата е налице интелектуален момент на знание, но не и волеви момент, а при втората липсват и двата момента.¹¹

Основната разлика между умисъла и непредпазливостта е липсата на волевия момент, свързан с настъпването на определени правни последици. На плоскостта на чл. 114, ал. 2 КСО правните последици от добросъвестността на осигуреното лице в ДОО се проектират само и единствено върху поведението му при получаване на недължими осигурителни плащания. *Per argumentum a contrario* е ирелевантно и безпредметно да се изследва изобщо конструкцията на виновно поведение, което не е имало за цел и не е довело до щета за ДОО.

Следователно, доколкото и двете форми на непредпазливата вина изключват волевия момент, добросъвестността на осигуреното лице в ДОО ще е налице както **при липса изобщо на вина, така и при непредпазлива форма на вина в наказателноправния ѝ смисъл.**

При **липсата на знание**, т.е. незнанието за правнозначими факти и обстоятелства, довело до неоснователно получени осигурителни плащания, отново ще се приложат параметрите на легалната добросъвестност, но вече в рамката на съществуващата неравнопоставеност между страните по властническото осигурително правоотношение в ДОО. Тук субективното „знание“ за дължимо поведение на осигуреното лице винаги е подчинено на правомощията на осигурителния орган, който го насочва чрез императивни властнически изисквания за поведение, даване на указания, разпореждания и т.н. Каквото и да е нивото на осведоменост на осигуреното лице, респ. интелектуалния му капацитет от знания за упражняване на осигурителните му права, водеща роля тук играе „знанието“ и „волята“ на осигурителния орган, или по-точно – на длъжностните лица, на които са възложени съответните административни производства и издадените въз основа на тях административни/властнически актове. Тази особеност на осигурителното правоотношение между осигуреното лице и НОИ може да се про-

¹¹ **Кръстев, Кр.** Относно субективната страна на престъплението и на неизбежната отбрана. Пловдив, АДГ (Krastev, K. Otnosno subektivnata strana na prestaplenieto i na neizbezhnata otbrana. Plovdiv, ADG), 2008, 51 – 68.

следи и в двете основни производства по отпускане на осигурителни обезщетения и пенсии: **длъжностното лице дава указания** на осигуреното лице за липсващи или нередовни документи (чл. 1, ал. 5 Наредба за пенсиите и осигурителния стаж (НПОС); чл. 29 Наредба за паричните обезщетения и помощи от държавното обществено осигуряване (НПОПДОО); **длъжностното лице създава досие** на осигуреното лице и съхранява представените документи (чл. 9 НПОС); **длъжностното лице изисква от осигуреното лице** представяне на определени документи и деклариране на правно значима осигурителна информация (чл. 3 – 29 НПОПДОО; чл. 2 – 8а НПОС); **длъжностното лице преценява** налище ли са предпоставките за заявеното право, като го потвърждава или отрича, за което издава разпореждане (чл. 40, ал. 3 и ал. 4, 98 КСО; чл. 1, ал. 2 НПОПДОО и др.); **длъжностното лице впоследствие може едностранно да въздейства върху упражненото осигурително право**, като го изменя, спира, прекратява, възобновява, осъвременява, преизчислява (чл. 40, ал. 4, 54г – 54е, 95 – 102 КСО) и т.н.

Следователно осигурителният орган в ДОО разполага с изключително широк кръг правомощия за проверка и контрол за достоверността и валидността на предоставените от осигуреното лице документи и осигурителноправна информация. От една страна, законодателят е уредил императивно НОИ да получава уеднаквена и типизирана осигурителна информация чрез утвърдени образци на документи (заявления, декларации, удостоверения и др.). От друга страна, контролните органи на НОИ могат **без ограничение във времето** да извършват проверки и ревизии, да налагат административни санкции, задължителни предписания на физически и юридически лица, да посещават работни помещения и обекти, да изискват всякакви документи, банкови сметки и др., свързани с трудовата и стопанска дейност (чл. 108, ал. 1 и 110 КСО).

В заключение, при условия на така очертаната **явна неравнопоставеност**, с очевиден „превес“ на властническите правомощия на осигурителния орган в ДОО, следва рязко да се ограничат хипотезите на „**незнание**“ от осигуреното лице. От една страна, поведението на осигуреното лице е изцяло подвластно на „указанията“ на административния орган, които, предвид репутацията му на публичен орган, логично се приемат безрезервно и с убеждение за тяхната

правилност. От друга страна, независимо дали осигуреното лице е имало увереност или колебание за съблюдаването на правомерно и добросъвестно поведение, след като е преминало през „филтъра“ на административния контрол, убеждението му логично се увеличава. Това донякъде оправдава отпадането на неблагоприятните последици за добросъвестното осигурено лице в чл. 114, ал. 2 КСО. То, макар и да се е обогатило неоснователно, не следва да връща недължимо полученото, като причинената на ДОО имуществена щета следва да се насочи евентуално към други субекти.¹²

От гледна точка обаче на фиска, защитата на обществения интерес и публичните финанси това законодателно решение е неправилно. То води до неоправдано и несправедливо дебалансиране на осигурителни блага в ДОО, което е осигурителна система от разходо-покривен и солидарен тип. Макар и формално да са предвидени алтернативни способи за възстановяване на щети от правомерни разходи на ДОО (чл. 110 КСО, чл. 203 – 212 КТ), те могат да се окажат ненадеждни и като резултат възстановяването на щетата ще е неуспешно.

В съдебната практика добросъвестността на осигуреното лице се възприема изцяло на плоскостта на общоприетото и бланкетно разбиране от гражданското право. След констатацията, че в КСО не се съдържа легално определение за добросъвестност, почти еднозначно и еднословно дори, тя се определя като общ принцип на правото, според който *„добросъвестно получени следва да се считат тези осигурителни плащания, за които осигуреното лице е имало съзнанието и субективното убеждение, че му се дължат“*¹³ Особено важна е и константната практика на ВАС относно презумпцията за добросъвестност и тежестта на доказване, според която осигуреното лице *„не следва да доказва при*

¹² Това може да бъде осигурител в ревизионно производство по чл. 110 КСО или търсене на имуществена отговорност по реда на чл. 203 – 212 КТ спрямо виновни длъжностни лица от ТП на НОИ.

¹³ Вж. Решение № 1716 от 6.02.2014 г. на ВАС, VI о. по адм. д. № 15215/2013; Решение № 10080 от 10.07.2012 г. на ВАС, VI о. по адм. д. № 2053/2012; Решение № 5194 от 23.04.2021 г. на ВАС, VI о. по адм. д. № 2243/2021; Решение № 16238 от 28.11.2019 г. на ВАС, VI о. по адм. д. № 9230/2019 г. и др.

условия на пълно и главно доказване добросъвестността си, като добросъвестността му се предпоставя от закона“.¹⁴

Специални фактически състави на добросъвестността в ДОО

В търсене на допълнителни законови механизми за опазване на ДОО от финансови щети и злоупотреби и вероятно отчитайки фактическата трудност при оборване на презумпцията за добросъвестност, с поредица от законодателни промени в чл. 114, ал. 2 КСО се предвидиха **множество изключения** от общата добросъвестност. Така законодателят постави началото и разви нов, двойствен подход в уредбата на добросъвестността в ДОО, като изрично предвиди **специални фактически състави на добросъвестност**.

1. Изключението по чл. 54е КСО. Обхваща две отделни хипотези.

1.1. Фактическият състав на **първата хипотеза** съдържа следната хронология: а) прекратено трудово правоотношение на осигуреното лице; б) получено парично обезщетение за безработица; в) отмяна на прекратеното трудово правоотношение като незаконно уволнение с влязло в сила съдебно решение; г) присъдено в полза на осигуреното лице обезщетение по чл. 225, ал. 1 КТ за оставане без работа след незаконно уволнение с влязло в сила съдебно решение; д) платено обезщетение по чл. 225, ал. 1 КТ на осигуреното лице от осъдения бивш работодател/осигурител.

Основание за изключване правилото на общата добросъвестност тук е, че осигуреното лице, макар и да е било добросъвестно към момента на отпускането и получаването на парично обезщетение за безработица, поради възникване впоследствие на други обстоятелства, с обратна сила отпада основанието за получаването на

¹⁴ Вж. Решение № 2967 от 08.03.2018 г. на ВАС, VI о. по адм. д. № 7939/2017; Решение № 11095 от 25.09.2017 г. на ВАС, VI о. отд. по адм. д. № 1339/2017; Решение № 3997 от 21.03.2011 г. на ВАС, VI о. отд. по адм. д. № 8559/2010 ; Решение № 5171 от 12.04.2011 на ВАС, VI о. отд. по адм. д. № 10452/2010; Решение № 4132 от 22.03. 2012 на ВАС, VI о. по адм. д. № 13436/2011 г.; Решение № 1234 от 4.02.2008 на ВАС, VI о. по адм. д. № 9467/2007 и др.

обезщетението. В случая платеното парично обезщетение за безработица по обективна и независеща от осигуреното лице причина губи типичното си предназначение на осигурително плащане, което цели да обезпечи неблагоприятните последици от настъпилия осигурен социален риск – оставането без трудови доходи. Следователно налице е новонастъпило правоизключващо обстоятелство, което е извън правната сфера на осигуреното лице и в този смисъл то продължава да е добросъвестно. Правоизключващо е, защото макар и обичайно по-късно от времето, в което реално е било без работа/доходи, осигуреното лице все пак е получило финансова компенсация за част от периода на оставането си без работа (до 6 мес. по арг. от чл. 225, ал. 1 КТ) от бившия си работодател. Така като краен резултат се стига до ефекта на „двойно“ компенсиране на една и съща вреда – оставането без работа на осигуреното лице.

Смятам, че идеята, заложена в изключението на чл. 54е, ал. 1 КСО, сама по себе си е справедлива и в синхрон с принципа за равенство на осигурените лица, но като реализация страда от редица несъвършенства, които създават предпоставки за неспазването ѝ. Като **слабост** следва да се посочи, че за осигуреното лице липсва задължение за уведомяване на осигурителния орган за полученото от работодателя обезщетение по чл. 225 КТ. Обикновено това става чрез доброволно плащане от работодателя на присъденото в съдебното решение обезщетение или чрез принудително събиране на дължимата сума от съдебен изпълнител въз основа на издаден изпълнителен лист по чл. 404 ГПК. И в двата случая осигуреното лице безспорно узнава своевременно за извършеното плащане, тъй като получава лично в брой или по банков път съответното плащане.

Съгласно чл. 54е, ал. 2 КСО, **задължението за уведомяване на НОИ е възложено на осигурителя**, който в 7-дневен срок от извършеното плащане е длъжен да представи копие от съдебното решение и платежния документ. В това задължение има известна логика, доколкото осигурителят разполага със съответните документи. Но пък той няма пряк финансов интерес от това уведомяване, тъй като то не повлиява върху направения от него разход за платеното обезщетение по чл. 225 КТ. В крайна сметка, ако осигурителят не изпълни задължението си по чл. 54е, ал. 2 КСО, осигу-

рителният орган ще се лиши от единствената възможност да получи информация за двойното парично компенсиране на осигуреното лице.

Друг пропуск на законодателя е, че задължението за уведомяване по чл. 54е, ал. 2 КСО, респективно за възстановяване на добросъвестно полученото обезщетение за безработица от осигуреното лице, е предвидено само в случаите на платено обезщетение, присъдено със съдебно решение. Ако обаче осигуреното лице получи обезщетение по чл. 225, ал. 1 КТ при отмяна на уволнението по инициатива на работодателя (чл. 344, ал. 2 КТ) или пък в хода на висящо съдебно производство, прекратено с извънсъдебно споразумение, включително за плащане на обезщетение за оставане без работа след незаконно уволнение, то тогава няма да е налице изключението по чл. 114, ал. 2 КСО във връзка с чл. 54е КСО. Като резултат – осигуреното лице няма да има задължение да връща полученото обезщетение, макар да е налице „двойно“ парично компенсиране, което в случая покрива белезите на неоснователно обогатяване по смисъла на чл. 55, ал. 1, предл. трето ЗЗД – „получено при отпаднало основание“.

Смятам, че липсата на юридическо задължение на осигуреното лице да уведоми ТП на НОИ при настъпила хипотеза по чл. 54е КСО съставлява хипотеза на фактическа недобросъвестност, която законодателят не санкционира. От една страна, осигуреното лице безспорно разполага със същите документи, които се изискват и от осигурителя – съдебно решение и платежен документ, както и със знанието, че е получило и двете плащания. От друга страна, то е облагодетелствано от „двойното“ парично компенсиране, което предпоставя действието на принципа: „Комуто ползите, нему и тежестите“. Следователно предложението *de lege ferenda* е в чл. 54е, ал. 2 КСО да се предвиди задължение за уведомяване на ТП на НОИ от осигуреното лице наред със задължението за уведомяване на осигурителя, като то да обхваща и всички хипотези на получено обезщетение по чл. 225, ал. 1 КСО, а не само полученото въз основа на съдебно решение.

1.2. Втората хипотеза на чл. 54е КСО е уредена алинея в ал. 3 и предвижда възстановяване на добросъвестно получено обезщетение за безработица за периода, за който осигуреното лице

е получило **осигурително плащане на друго основание или друго обезщетение на същото основание**: пенсия за осигурителен стаж и възраст в Република България; пенсия за старост в друга държава; пенсия за осигурителен стаж и възраст в намален размер по чл. 68а КСО или професионална пенсия по чл. 168 КСО; парично обезщетение за временна неработоспособност; парично обезщетение за бременност и раждане; друго обезщетение за оставане без работа, определено с нормативен акт.¹⁵

В тази хипотеза на изключението по чл. 54е КСО ясно проличават две основни и важни правила за основателност на получените паричните обезщетения в ДОО, в основата на които стои общият принцип за равенство на осигурените лица и принципа за недопускане на неоснователно обогатяване от частното право.¹⁶

Първото е, че е недопустимо едновременно получаване на две осигурителни обезщетения, без значение вида им (обезщетение и пенсия или две различни обезщетения).

Второто е, че е недопустимо получаването на обезщетение от ДОО и обезщетение от осигурителя на едно и също основание.¹⁷

2. Изключението по чл. 40, ал. 7 КСО

С него се предвижда, че подлежи на възстановяване парично обезщетение за временна неработоспособност, ако за същия период на лицето е отпусната пенсия за инвалидност за същото заболяване. Отново се следва принципът за недопускане на „двойно“ парично

¹⁵ Такова обезщетение е предвидено в чл. 222, ал. 1 КТ. То се дължи от работодателя при уволнение на основания чл. 328, ал. 1, т. 1 – 4 и т. 7 и 8 КТ и по правило е в размер на месечното брутно трудово възнаграждение на работника, в случай че е останал 1 месец без работа след прекратяването. Осигурителят изплаща за своя сметка и обезщетение за първите 2 дни временна неработоспособност в хипотезата на чл. 40, ал. 5 КСО.

¹⁶ Вж. Стойлов, Я. Правните принципи – теория и приложение. С., Сиби (Stoilov, Ya. Pravnite printsiipi – teoria i prilozhenie. S., Sibi), 2018, 306 – 308.

¹⁷ Освен чрез правилото на чл. 114, ал. 2 КСО правилата за несъвместимост на осигурителни и други плащания намират израз и в уредбата на спиране изплащането на парични обезщетения за безработица в хипотезата на чл. 54 г, ал. 1 КСО: „Изплащането на паричното обезщетение за безработица се спира за периода, през който лицето получава обезщетение за временна неработоспособност или обезщетение за оставане без работа на основание нормативен акт“.

компенсиране на осигуреното лице при възникнало право на две осигурителни плащания, като той е смекчен от **две изключения**.

Първото се извлича по тълкувателен път и по аргумент на противното от изискването на законодателя двете осигурителни плащания да се застъпват по време, но и **да са резултат от едно и също заболяване**. Следователно изключението няма да се прилага, ако обезщетението за временна неработоспособност и отпуснатата пенсия за инвалидност са в резултат на различни заболявания. Видът на заболяването ще се преценява въз основа на посоченото в актовете на органите на медицинската експертиза, по които са отпуснати и съответните осигурителни плащания: болничен лист или експертното решение на ТЕЛК. С оглед изискването двете плащания да обхващат общ период от време вероятно подобни изключения ще са изключително редки освен в случаите, когато лицето има повече от едно заболявания, които са различно отразени в медицинската документация.

Второто изключение е изрично уредено и обхваща две отделни хипотези, обединени най-общо от влошаване на здравословното състояние на осигуреното лице: а) при обостряне на състоянието, предизвикано от същото заболяване; б) при необходимост от интервенции, свързани с лечение на хронично заболяване.

Състоянията на „обостреност“ и „хроничност“ на заболяванията се преценяват от органите на медицинската експертиза въз основа на техните характеристики в медицинската наука.

Следователно при наличие на двете изключения от правилото на чл. 40, ал. 7 КСО осигуреното лице ще има право едновременно да получава пенсия за инвалидност и обезщетение за временна неработоспособност, респективно няма да е налице основанието на чл. 114, ал. 2 КСО за възстановяване на добросъвестно получени суми.

Тук подходът на законодателя да наруши принципа за избягване на „двойно“ плащане от ДОО е оправдан най-вече по хуманни съображения. От една страна, без всякакво съмнение при настъпване на изострени болестни състояния, включително медицински интервенции, които се наслагват върху установената вече инвалидност, осигуреното лице търпи по-големи вреди – имуществени и неиму-

ществени. От друга страна, ДОО компенсира частично не всички видове вреди на осигуреното лице, а само пропуснатите ползи от загубения трудов доход. Аргументи в подкрепа на допускането на „двойно“ парично плащане могат да се открият както в нормативната уредба на пенсиите за инвалидност, свързани с трудова дейност¹⁸, така и в уредбата на чл. 63 от Наредба за медицинската експертиза (НМЕ) и методиката към нея за определяне процент трайна неработоспособност при множество увреждания на осигуреното лице.¹⁹

Следователно в този контекст може да се приеме, че на практика в чл. 40, ал. 7 *in fine* КСО не е налице същинско изключение от принципа за недопускане на „двойно“ плащане, тъй като сумарно двете осигурителни плащания обезпечават временно състояние на по-сериозно увреждане.

3. Изключението по чл. 54м, ал. 2, т. 2 КСО

В този фактически състав също се открива общата за изключенията характеристика на неоснователно получено осигурително плащане, като за разлика от тези по чл. 54е и чл. 42, ал. 7 КСО то не черпи основание от нарушаване забраната за „двойно“ плащане на осигурителни обезпечения. Тук причината е от съвсем друго естество и е в режим на вероятност, която произтича от комплексно прилагане на правила от други осигурителноправни конструкции.

Първо, приложното поле на чл. 54м, ал. 2 КСО обхваща сборна група неоснователно получени обезпечения по краткосрочното обществено осигуряване. Те биват помощи и обезщетения: за временна неработоспособност (чл. 40 КСО), трудоустрояване (чл. 47 КСО), бременност и раждане (чл. 48а – 50а КСО), отглеждане на дете до 2 години (чл. 53 КСО), осиновяване на дете до 5

¹⁸ И при двата вида пенсии за инвалидност – причинена от обща болест (чл. 73 – 77 КСО) и причинена от трудова злополука и професионална болест (чл. 78 – 79 КСО), правилата за определяне на размера им са с по-благоприятен коефициент за по-тежките форми на инвалидност.

¹⁹ Съгласно Приложение № 2 към чл. 63, ал. 3, раздел III: „Когато са налице няколко увреждания, за всяко от които в отправните точки за оценка на трайно намалената работоспособност/вид и степен на увреждане е посочен отделен процент, оценката на трайно намалената работоспособност/вид и степен на увреждане се определя, като към най-високия процент по съответната отправна точка на най-тежкото (водещото) увреждане и ако той не е 100 на сто, се прибавят 20 на сто от сбора на процентите на останалите съпътстващи увреждания“.

години (чл. 53в), отглеждане на дете до 8 години от баща/осиновител (чл. 53ж КСО). За всички тях е предвиден общ ред за отпускане, а размерите им се изчисляват въз основа на данните от Персоналния регистър на осигурените лица по чл. 5, ал. 4 КСО, подадени от осигурителите; данните от електронния регистър на болничните листове по чл. 33, ал. 1, т. 12 КСО; от данните, подадени от осигурените лица при отпускане на обезпеченията (чл. 54к КСО).

Второ, осигурителната информация, въз основа на която се отпускат осигурителните обезщетения и помощи, впоследствие може да бъде изменена поради възникване/установяване на нови правнозначими факти и обстоятелства, като например оспорване/отмяна на болничен лист (чл. 111, 112 Закон за здравето); анулиране на болничен лист (чл. 54 НМЕ); коригиране на подадени данни от осигурителя в регистъра по чл. 5, ал. 4 КСО поради грешки или изпълнение на задължителни предписания от контролен орган (чл. 108, ал. 1, т. 3 КСО); представена невярна информация или документи с невярно съдържание от осигурените лица и т.н.

Трето, за самоосигуряващите се лица, които се осигуряват доброволно за общо заболяване и майчинство (чл. 4, ал. 4 КСО), първоначално подадената осигурителна информация може да се измени и след определяне на окончателния годишен осигурителен доход по чл. 6, ал. 9 КСО и допълнително внесени осигурителни вноски.²⁰ Така например, ако самоосигуряващото лице се е осигурявало авансово върху минималния месечен осигурителен доход²¹, а впоследствие реалният му годишен доход е бил в надвишение на авансово избрания, то получените през годината осигурителни обезщетения за временна неработоспособност или майчинство ще се окажат неправилно изчислени в посока оцетяване на лицето. И

²⁰ Съгласно чл. 6, ал. 8 и 9 КСО, самоосигуряващите се лица се осигуряват авансово върху избран месечен осигурителен доход между фиксирани в ЗБДОО минимален и максимален размер, а в края на годината се определя реалният им годишен осигурителен доход въз основа на подадената годишна данъчна декларация по Закона за данъците върху доходите на физическите лица.

²¹ Съгласно чл. 9, т.2, б. а) от ЗБДОО за 2025 г., минималният осигурителен доход за самоосигуряващите се лица е определен на 1077 лева.

обратно – ако самоосигуряващото се лице е избрало да се осигурява авансово на максималния осигурителен доход²², но той се е оказал по-малък от реално получения и деклариран за годината, то ще е получило неоснователно осигурително обезщетение в по-голям размер от дължимото.

Четвърто, за да се избегнат възможни щети за осигуреното лице, както и злоупотреба с права и ощетяване на ДОО, в чл. 54м КСО е уреден механизъм за **регулярно служебно преизчисляване** на изплатените в предходната година осигурителни обезщетения и помощи въз основа на актуалната осигурителноправна информация. В случай че се установят разлики между полученото и дължимото, са предвидени законови правила за преодоляването им: при несъответствие в ущърб на осигуреното лице разликата му се изплаща допълнително (чл. 54м, ал. 2, т. 1 КСО); при неоснователно облагодетелстване на осигуреното лице то възстановява разликата на ДОО (чл. 54м, ал. 2, т. 2 КСО). В търсене на максимално справедливо законодателно решение и тук законодателят се е изкушил да прибегне към обичайния за уредбата на ДОО похват на „изключение в изключението“, което на практика е връщане към правилото за общата добросъвестност в чл. 114, ал. 2 КСО. То ще е налице, когато в резултат на преизчисляването е получена разлика „в повече“ за осигуреното лице, но тя се дължи на *„неправилно подадени данни за изплащане на паричното обезщетение и/или удостоверяване на осигурителен стаж и доход от осигурителя“*.

Не е съвсем ясно какво означава *„неправилно подадени данни“* и какъв ще е разграничителният критерий с променените данни, извлечени от източниците по чл. 54к КСО при преизчисляването по чл. 54м КСО, които, щом са се оказали различни от първоначално подадените, значи също са били неправилни?! Вероятно се има предвид само класическата техническа грешка, която осигурителят своевременно ще коригира. Респективно той, а не осигуреното лице ще носи имуществената отговорност за неоснователно платената разлика. Това далеч не изчерпва възможните хипотези на неправилно подадени данни, и най-вече – на разрешаването на евентуални спорове между осигурителя, осигуреното лице

²² Съгласно чл. 9, т. 2, б. а) от ЗБДОО – 2025 г. минималният осигурителен доход е определен на 4130 лева.

и НОИ. Възможно е в преценката за данните да са ангажирани и други органи – Инспекция по труда, НАП, прокуратура или пък „данните“ да са обект на висящ съдебен спор. С приемането на Наредба за вписване в регистъра по заетостта (НВРЗ)²³ **осигурителят е длъжен да коригира вписаните данни** за осигуреното лице, ако се установи несъответствие *„между вписаните данни в единния електронен трудов запис и фактическите отношения по трудовото или служебното правоотношение“* в тях от контролните органи на НАП и/или Инспекция по труда (чл. 13, ал. 1), или пък може по своя инициатива да коригира и заличава данни (чл. 13, ал. 2). Голяма част от подлежащите на вписване данни по чл. 10 имат пряко отношение към осигурителните права на работещите по трудови и служебни правоотношения (склучване и прекратяване на трудов договор, срок на договора, размер на възнаграждението, работно време и др.).

В новата уредба липсва яснота как осигуреното лице ще защити осигурителните си права при неправомерно вписана или заличена правно значима осигурителна информация. Може само да се гадае що за правен акт е самото вписване в Регистъра по заетостта и по какъв ред може да се оспори от заинтересовано осигурено лице. Още по-смущаващи са новите правомощия на НОИ в чл. 33, ал. 5, т. 20 КСО (ДВ, бр. 25 от 2025 г.) – да подават, коригират и заличават данни, подадени в регистъра по чл. 5, ал. 4 КСО, включително и при неизпълнение на дадени от тях задължителни предписания по чл. 108, ал. 1, т. 3 КСО.

В заключение, цялостната уредба в чл. 54к и 54м КСО на служебно преизчисляване и евентуално възстановяване или освобождаване от възстановяване на добросъвестно получени в по-големи размери обезщетения и помощи от осигурените лица е двусмислена, неясна и спорна и дава широко поле за превратно тълкуване и прилагане.

4. Изключението по чл. 114, ал. 2, т. 2 КСО: *„Когато след изплащането им са представени нови документи или данни, които имат значение за определяне на правото, размера и срока на изплащане“.*

²³ Приета с ПМС № 267 от 29.07.2024 г., обн. ДВ., бр. 65 от 2.08. 2024 г.

Текстът на чл. 114, ал. 2, т. 2 КСО още на първо четене поставя повече въпроси, отколкото дава яснота. Какво съдържание се влага в понятията „документ“ и „данни“? Какво означава „нов документ“ – той новооткрит ли е, новоиздаден или нещо друго? Има ли значение кой е издател/подател на документ/данни – осигуреното лице, осигурител, осигурителният орган, трето лице, друг административен орган? Как се преценява достоверността на съдържанието, може ли да се оспори и каква е защитата на осигуреното лице при увреждане на осигурителните му права?!

За разлика от другите изключения в чл. 114, ал. 2 КСО, тук законодателят рязко е сменил подхода, като е формулирал максимално обобщено (и неясно откъм съществени белези и ред за установяване) основание. Вероятно целта е била да се осигури по-голяма гъвкавост и оперативна самостоятелност на контролните органи в преследването на различен тип злоупотреби и финансови измами с парични средства от ДОО. Като резултат обаче сме изправени пред едно изключително негодно правно средство за постигането на тази цел, което вече близо 10 години остава неизяснено и в съдебната практика, която го тълкува противоречиво и в твърде широки граници.²⁴

В опит за изясняване на предпоставките, обхванати от фактическия състав на чл. 114, ал. 2, т. 2 КСО, те ще се разделят на две групи – безспорни (ясни) и спорни (неясни).

Безспорни предпоставки, които се извличат от законовата разпоредба, са:

Първо, налице е нова, правно значима осигурителна информация, достигнала до знанието на осигурителния орган, която предизвиква промяна в някоя от предпоставките за упражненото по-рано осигурително право и изплатеното въз основа на него осигурително обезпечение (*„след изплащането им са представени нови документи или данни“*).

²⁴ Повече за противоречивата съдебна практика по прилагане на чл. 114, ал. 2, т. 2 КСО вж. **Стайков, И.** Съдебната практика по чл. 10, ал. 1 от Кодекса за социално осигуряване и загубване качеството „осигурено лице“. – Адвокатски преглед (Staykov, I., Sadebnata praktika po chl.10, al.1 ot Kodeksa za sotsialno osiguryavane i zagubvane kachestvoto „osigureno litse“. – Advokatski pregled), 2025, № 3, 19 – 82, и цитираната там практика на ВАС и административните съдилища.

Второ, новата информация е предизвикала промяна в упражненото осигурително право, която може да е с правоизключващ или правоизменящ правен ефект (*„имат значение за определяне на правото, размера и срока на изплащане“*).

Трето, след промяната в предпоставките на упражненото осигурително право е установена щета за ДОО, която следва да бъде възстановена.

По-сложни правни въпроси повдигат **спорните предпоставки**. Най-важната от тях според мен се отнася до **източника и достоверността на „новата“ информация**. От използването на широкото понятие „данни“, което без съмнение включва и „новите документи“ (които също съдържат информация/данни), може да се направи изводът, че макар и да посочва изрично документите, законодателят не ограничава по никакъв начин източника на информация/данни. В този широк смисъл на „новата информация“ тя може да се обективира в съмнения от различен произход за верността на първоначално установената: проверки от контролни органи; вписвания в официални регистри; сигнали от граждани и т.н. В преобладаващата част от случаите в практиката „новите данни“ са придобити при упражняване контролни правомощия от НОИ, като информация за тях се съдържа в констативни протоколи (КП) или задължителни предписания (ЗП), издадени по реда на чл. 108, ал. 1, т. 3 КСО, актове за начет на осигурители по чл. 110 КСО и др. Въз основа на „новите данни“ в тях се съдържа и задължение за осигурителите да коригират със задна дата различни правно значими факти и обстоятелства, обуславящи правата на осигурените лица.²⁵ Най-често данните засягат осигурителния стаж или осигурителния доход на лицата.

Съгласно действащата подзаконова нормативна уредба, при неизпълнение на задължителните предписания на НОИ по чл. 108, ал. 1 т. 3 КСО, **данните се заличават служебно**.²⁶ Заличените

²⁵ Това са най-вече **два вида данни**: а) данни от единния електронен трудов запис по чл. 349 КТ, подлежащи на вписване в Регистъра по заетостта (чл. 10 от Наредба за вписване в регистъра по заетостта), и б) данни, които се подават по чл. 5, ал. 4 КСО към НАП за попълване на Персоналния регистър на осигурените лица.

²⁶ Тази уредба се е съдържала първоначално в чл. 3, ал. 13 от Наредба № 8 от 29.12.2005 г. за съдържанието, сроковете, начина и реда за подаване и съхранение на

данни откриват формално законов път за упражняване на други правомощия на органите на НОИ: да изменят и/или отменят влязло в сила разпореждане за отпускане на парично обезщетение за безработица (чл. 54ж, ал. 2 КСО), да отменят и/или изменят влязло в сила разпореждане за отпускане на пенсия (чл. 99, ал. 1, т. 2 КСО); да преизчисляват отпуснати обезщетения за временна неработоспособност и майчинство (чл. 54к – 54м КСО).

Общото при всички тези хипотези е, че съществено се засягат или отнемат придобити вече осигурителни права въз основа на сходни словесни формулировки без ясно съдържание като например: *„документи с невярно съдържание“*, *„неправилно отпуснатата, неправилен размер“*, *„нови документи и доказателства, които имат значение за правото...“*. Така „новите данни“ от чл. 114, ал. 2, т. 2 КСО, които органите на НОИ сами създават, впоследствие могат да имат „каскаден“ ефект, който да засегне различни видове осигурителни права. Най-често срещаната практика е заличени служебно данни за осигурителен стаж (по различни причини) да се използват като „нови данни“ за издаване на **серия разпореждания по чл. 114, ал. 2 КСО** за възстановяване на получени обезщетения за временна неработоспособност, майчинство, безработица и т.н.

В правната литература и съдебната практика се подлагат на критика широките правомощия на контролните органи на НОИ да се произнасят по въпроси, касаещи трудовите правоотношения като основание за възникване на осигуряване. Присъединявам се към изразеното в доктрината становище²⁷, че при съмнение за симулация (привидност) на трудовия договор, водеща до неговата недействителност, правомощията на контролните органи са уредени в чл. 74, ал. 3 КТ. Това означава, в случай че се натъкнат на данни за „фиктивни“ трудови договори, контролните правомощия

данни от работодателите, осигурителите за осигурените при тях лица, както и за самоосигуряващите се лица (отм.), а впоследствие и към момента в чл. 4, ал. 10, т. 4 от Наредба № 13 от 17.12.2019 г. за съдържанието, сроковете, начина и реда за подаване и съхранение на данни от работодателите, осигурителите за осигурените при тях лица, както и за самоосигуряващите се лица (обн. ДВ, бр. 1 от 2020 г.).

²⁷ Вж. **Стайков, И.** Цит. съч., с. 59.

на НОИ по чл. 108 и 110 КСО са нормативно ограничени единствено до задължението им да сезират гражданския съд с иск по ГПК за обявяване на недействителността на трудовия договор на някое от основанията по чл. 74, ал. 1 КТ.²⁸ Извън техните правомощия е самостоятелното им произнасяне по въпроси, попадащи в изключителната компетентност на съда, а налагането на принудителни административни мерки чрез даване на задължителни предписания за заличаване/коригиране на данни от трудови правоотношения е форма на превратно упражняване на власт.

В същата насока се е произнесъл и ВАС с тълкувателно решение²⁹ относно правомощията на органите на НАП да обявяват инцидентно съществуването на трудови правоотношения, прикрити с граждански договори, при установяването на данъчни и осигурителни задължения в ревизионно производство по ДОПК. В мотивите си ВАС излагат подробни аргументи относно компетентността на административните органи, че *„никой орган не разполага с обща компетентност, а само със специфична за него, която се отличава от компетентността на другите органи“*. По-нататък ВАС анализира начините за придобиване на правомощия от административните органи: нормативна компетентност (по силата на закона), делегирана компетентност и компетентност по заместване (при отсъствието на титуляр), и стига до извода, че материална нормативна компетентност по обявяване на съществуването на трудово правоотношение имат само органите на Инспекцията по труда. Следователно, когато работната сила се предоставя в нарушение на чл. 1, ал. 2 КТ без писмен трудов договор, компетентността да обявява съществуването на трудово правоотношение имат само контролните органи на Инспекцията по труда по реда на чл. 405а КТ³⁰. За органите по приходите такова правомощие не

²⁸ Най-често основанията ще бъдат противоречие със закона или заобикаляне на закона (чл. 74, ал. 1 КТ), както и субсидарно ще се прилагат основанията за нищожност по чл. 26, ал. 1 и 2 ЗЗД – накърняването на добрите нрави или привидните договори.

²⁹ Вж. ТР № 6 от 27.10.2022 г. по т.д. № 6/2021 г. на ОСС на ВАС – първа и втора колегия.

³⁰ Вж. **Петров, В.** Проблеми на прикритото трудово правоотношение и принудителната административна мярка по чл. 405а КТ. – В: Публичноправни проблеми на трудовото право. С., Сиела (Petrov, V. Problemi na prikritoto трудово правоотношение i

е изрично предвидено в чл. 12 ДОПК. В решението си ВАС отхвърля разбирането, че след като не съществува нормативна забрана за приходните органи да квалифицират дадено правоотношение като трудово, то същите разполагат с това правомощие за целите на ревизионното производство с аргумента, че правилото „което не е забранено, е позволено“ е приложимо само в частното право, но не и в публичното право, *„особено когато става въпрос за компетентност на държавен орган“*.

Мотивите от това тълкувателно решение са на общо основание валидни и относно правомощията на НОИ, макар и с обратен знак: **да обявяват заличаването на трудово правоотношение**. На практика, чрез издаване на ЗП за заличаване на данни от осигурителите и в контекста на мотивите на ТР на ВАС, актовете на НОИ като резултат ще съставляват *„незаконосъобразно изземване на чуждо правомощие и вероятност от противоречиво разрешаване на един и същи въпрос от различни органи“* – в случая спрямо съда и евентуалното съдебно решение по иск за обявяването на недействителност по чл. 74 КТ. И тук следва да се приложи правилото от диспозитива на решението на ВАС, като при съмнения за привиден трудов договор контролните органи на НОИ да сезират по реда на чл. 74, ал. 3 КТ гражданския съд. Едва след постановяването на съдебно решение за обявяване на недействителността на трудовото правоотношение да пристъпват към изпълнението на последиците от решението чрез издаване на задължителни предписания за заличаване на осигурителен стаж и други осигурителни данни.

Обратното би означавало да се продължи порочната и незаконосъобразна практика на НОИ да се изземват правомощия на други органи и чрез оказване на принудителен административен натиск спрямо осигурителите, с рефлексия за накърняването на права на осигурените лица. При това не инцидентно, а трайно и

prinuditelnata administrativna myarka po chl. 405a KT – V: Publichnopravni problemi na trudovoto pravo. S., Ciela), 2015, 108 – 142. Авторът застъпва разбирането, че постановлението на Инспекцията по труда по чл. 405а КТ е акт на специализирана администрация с изключителна компетентност, който подлежи на самостоятелно обжалване. По-нататък се защитава тезата, че липсата на постановление по чл. 405а КТ с конкретна дата, която да фингира начало на правоотношението не може да бъде преодоляна чрез инцидентна констатация в акт на друг административен орган, което ще съставлява „присвояване на компетентност“.

дългосрочно, предвид правното значение на данните по чл. 5, ал. 4 КСО най-вече за зачитането на осигурителен стаж, с което са обвързани преобладаващата част от настоящите и бъдещи осигурителни права.

Друг важен момент, на който специално се обръща внимание от ВАС, е, че за разлика от производството по оспорване на постановлението по чл. 405а КТ, в ревизионното производство по ДОПК и процеса на съдебно обжалване на ревизионния акт *„физическото лице, предоставящо работна сила, не участва и е лишено от възможност да вземе становище по спорния въпрос, а работодателят не може да оспорва предварително отделни констатации, включени в мотивите на ревизионния акт“*. Тези аргументи се отнасят изцяло и за ревизионното производство по чл. 110 КСО, което обхваща и задължителните предписания на НОИ по чл. 108, ал. 1, т. 3 КСО (арг. чл. 110, ал. 4 КСО) и в което също не участва осигуреното лице.³¹ Не без значение е и обстоятелството, че осигурителят **няма интерес да обжалва задължителните предписания**, тъй като в случай че самият той *„не документира търговската си дейност, не декларира доходи и не заплаща данъци“*, той няма интерес да защитава правата на осигуреното лице в административно производство по издаване на задължителни предписания³²

³¹ В този смисъл в правната литература е направено предложение, което споделям, за ново тълкувателно решение на ВАС по 2 въпроса: а) Задължителна предпоставка ли са издаването и законосъобразността на задължително предписание по чл. 108, ал. 1, т. 3 КСО за заличаването на подадени данни за осигурено лице по чл. 5, ал. 4 КСО влязлото в сила съдебно решение по иск с основание чл. 74, ал. 3 КТ, с което е прогласена недействителността на трудов договор?; б) Задължително ли е конституирането на осигуреното лице като страна в административното производство по чл. 108, ал. 1, т. 3 КСО при издаването на задължително предписание на неговия осигурител за заличаване на данните по чл. 5, ал. 4 КСО? – вж. Стайков, И. Цит. съч., с. 79 – 80.

³² В този смисъл вж. Особено мнение към Решение № 1255 от 5.02.2024 г. на ВАС, VI о. по адм. д. № 4517/2023 г. В него се застъпва разбирането, че лицето, което претендира да е осигурено лице по отношение на НОИ и на неговия осигурител – адресат на задължителните предписания, следва да има процесуално право на защита и да бъде конституирано като заинтересована страна в производството по оспорване на задължителните предписания, защото именно те в конкретната хипотеза са основанието по чл. 114, ал. 2, т. 2 КСО, по силата на което настъпват вредните последици от връщане изплатени обезщетения.

Наред с казаното дотук, данните на осигурените лица по чл. 5, ал. 4 КСО са изложени и на друг риск. Персоналният регистър на осигурените лица функционира като дигитална информационна система, съдържащите се в нея данни могат да станат обект на манипулации и/или грешки при подаване от осигурителите; при обработване и съхраняване на осигурителната информация; на изгубване и/или заличаване на данни чрез външни хакерски интервенции³³ или недобросъвестно вътрешнослужебно заличаване.³⁴ Това ще постави пред сериозни изпитания цялата система на ДОО и може да засегне права на множество осигурени лица. От една страна, законодателят е придал изключително голямо правно значение на данните от персоналния регистър на осигурените лица по чл. 5, ал. 4 КСО, които се ползват с предимство спрямо други доказателства за наличието на осигурителни права, както и със своеобразна презумпция за достоверност (арг. чл. 5, ал. 6 КСО; чл. 40 и чл. 41, ал. 4 НПОС). От друга страна, не са предвидени надеждни гаранции за защита правата на осигурените лица при невярно вписани или заличени данни в персоналния регистър по чл. 5, ал. 4 КСО. Те имат право само да се информират за осигурителния си статус в интернет страницата на НОИ чрез издаден персонален идентификационен код (ПИК) и при поискване да бъдат запознати със съдържанието на предоставената за тях информация (чл. 11 – 13 Наредба № 8 от 29.12.2005 г. за съдържанието, сроковете, начина и реда за подаване на данни от работодателите, осигурителите за осигурените при тях лица, както и самоосигуряващите се

³³ През **месец юли 2019 г.** беше констатиран голям пробив в информационната система на НАП поради слабости в информационната сигурност, в резултат на който имаше сериозен теч на лични данни на близо 5 милиона български граждани (имена, ЕГН, адреси, доходи и осигуровки, данъчна декларация и др.). На НАП беше наложена сериозна глоба от Комисията за защита на личните данни, а държавата – подложена на критика за нивото на киберсигурност.

³⁴ През 2013 г., след подадени анонимни сигнали и извършена проверка по чл. 108 КСО, в ТП на НОИ – Пловдив, са установени **липсващи пенсионни досиета** – първоначално около 116, по-късно се оказват над 260. Пенсиите на засегнатите лица започват да се проверяват дали са законно отпуснати и в някои случаи са прекратени или преизчислени със задна дата. Впоследствие се установява престъпна измамна схема с участие на длъжностно лице с контролни функции от НОИ, за която са ползвани фалшиви документи за стаж, респ. неправомерно отпускане на пенсии и отчитане на ДОО за около три милиона лева.

лица). Задължението за предоставяне на информация е бланкетно, неадресирано и с неясни правни последици при неизпълнение. Евентуална защита осигуреното лице може да търси по реда на чл. 117, ал. 1 КСО с подаване на жалба пред ръководителя на ТП на **НОИ самостоятелно**, в хипотезата на оспорване по т. 5 на „с^ъдържание на документ, удостоверяващ осигурителен стаж и осигурителен доход, издаден от органите на НОИ“, доколкото данните по чл. 5, ал. 4 КСО по правното си значение са приравнени на официални удостоверителни документи (арг. чл. 5, ал. 8 и ал. 12 КСО; чл. 40, ал. 1 НПОС; чл. 1, ал. 2 НПОПДОО). Защита осигуреното лице може да търси и **косвено**, в хипотезата на оспорване на разпореждания на НОИ, за които данните по чл. 5, ал. 4 КСО са определящи за тяхната законосъобразност (чл. 117 ал. 1, т. 2, б. а) – ж) КСО).

В първата хипотеза, когато осигурителните права още не са нарушени, а само застрашени, осигуреното лице е констатирало неверните данни, ми се струва неуместно отстраняването на грешките да се извършва след дълго и тромаво административно и съдебно производство по чл. 117 и 118 КСО. При другата, косвена, възможност за възстановяването на правнозначими осигурителни данни осигуреното лице ще бъде силно затруднено в защитата на правата си, тъй като вероятно ще е поставено в ситуация на изненада или неуведомяване за издадени ЗП по заличаване/коригиране на негови данни по чл. 5, ал. 4 КСО. Това, от своя страна, ще доведе до невъзможност за опровергаване на погрешните данни поради правни действия на неговия осигурител или до неоспорване, или до изпълнение на ЗП за заличаване/коригиране на данни по чл. 5, ал. 4 КСО или служебно от контролните органи на НОИ.³⁵

Относно правното значение на ЗП на НОИ за заличаване/коригиране на данни на осигуреното лице по чл. 5, ал. 4 КСО като

³⁵ Съгласно чл. 4, ал. 10, т. 3 и 4 от Наредба № 13 от 17.12.2019 г. за съдържанието, сроковете, начина и реда за подаване и съхранение на данни от работодателите, осигурителите за осигурените при тях лица, както и от самоосигуряващите се лица (ДВ, бр. 1 от 03.01.2020 г.) при неизпълнено в срок влязло в сила задължително предписание по чл. 108, ал. 1, т. 3 КСО подадените с декларация образец № 1 данни за лицата по чл. 4, ал. 1 и ал. 3, т. 5 и 6 от КСО, **НОИ подава, коригира или заличава подадени данни** след извършена проверка от контролните органи на НОИ и установени несъответствия с подадените данни в персоналният регистър на осигурените лица по чл. 5, ал. 4 КСО.

„нови данни“ и основание за възстановяване на неоснователно получени осигурителни плащания по чл. 114, ал. 2, т. 2 КСО е налице **противоречива съдебна практика на ВАС**. В една част от съдебните решения се приема, че заличените данни по чл. 5, ал. 4 КСО със задължително предписание на НОИ са „нови данни“ по смисъла на чл. 114, ал. 2, т. 2 КСО, респективно годно правно основание за възстановяване на неоснователно получени осигурителни плащания от осигуреното лице.³⁶ С едно важно уточнение. В тези решения съдът е установил и други правоизключващи обстоятелства (в случая – липсата на реално извършвана трудова дейност и качество „осигурено лице“) не само въз основа на заличените след ЗП данни по чл. 5, ал. 4 КСО, а въз основа и на други доказателства: **дружеството осигурител не е извършвало трудова/стопанска дейност** за времето, през което са били наети по трудови правоотношения лица, макар и за тях да са подавани ежемесечно данни за персоналния регистър по чл. 5, ал. 4 КСО; **не са внасяни осигурителни вноски** за продължителен период от време; **няма офис и помещение**, в което лицата да извършват трудова дейност; направено е искане за прекратяване на търговското дружество, приключило с решение на регистърния съд по реда на чл. 155, ал. 1, т. 3 от ТЗ и на основание чл. 156 от ТЗ е **открито производство по ликвидация**.

Следователно, макар и ЗП да не са изрично отхвърлени като доказателство, непротивопоставимо на осигуреното лице, **на практика съдът не им е зачел самостоятелна доказателствена сила**, като е мотивирал решението си въз основа на други доказателства, за да формира извод, че „за спорния период осигурителното правоотношение с **фиктивния осигурител** е формално съществуващо, предвид неустановимото полагане на труд“³⁷.

³⁶ Вж. Решение № 1973 от 27.02.2025 г. на ВАС, VI о. по адм. д. № 7471/2024; Решение № 7317 от 13.06.2024 г. на ВАС, VI о. по адм. д. № 10915/2023 г.

³⁷ Решение № 7317 от 13.06.2024 г. на ВАС, VI о. по адм. д. № 10915/2023 г. В същия смисъл са и мотивите на Решение № 6254 от 22.05.2024 г., ВАС, VI о. по адм. д. № 6471/2023 г., в което претенцията по чл. 114, ал. 2 КСО се основава на заличени данни по чл. 5, ал. 4 КСО по неоспорено задължително предписание на НОИ, но съдът приема като „нови данни и документи по смисъла на чл. 114, ал. 2, т. 2 КСО: **влязло в сила съдебно решение** (по друго дело – бел. моя) за потвърдено прекратяване на ПОб поради липса на качество осигурено лице; **писмени**

В друга група съдебни решения се възприема изрично, че задължителните предписания по чл. 108, ал. 1, т. 3 КСО не съставляват самостоятелно правно основание за ангажиране на имуществената отговорност на осигуреното лице по чл. 114, ал. 2, т. 2 КСО с аргумент, че то не е участвало в административното производство по издаването им.³⁸ Освен този общ мотив, състави на ВАС излагат и други, свързани с недобросъвестното поведение на осигурителя при заличаването на данни, които косвено увреждат правата на осигуреното лице.³⁹ Специално внимание заслужават изложените от съда доводи за нарушаване принципа на равностойност, закрепен в чл. 34, ал. 1 от Хартата на основните права на Европейския съюз: *„Именно за да се защити пълно срещу акта на администрацията, съдържащ разпореждане за заличаване на техни осигурителни данни, лицата следва да имат ефективно правно средство за защита, което се изразява и в участие в административното производство пред контролния орган, който издава*

обяснения на управителя на дружеството осигурител, че за процесния период не е наемал лица по трудови правоотношения, не е подавал данни по чл. 5, ал. 4 КСО, не е водил и не разполага със счетоводни документи за платени трудови възнаграждения; **съдебно-почеркова експертиза** за подправен подпис на управителя в трудовата книжка; справка от НАП за подадени **финансови отчети** на дружеството осигурител за три последователни години с отрицателен финансов резултат, няма регистрирани търговски обекти и има deregистрирано фискално устройство; **протокол от проверка на Инспекция по труда**, че лицето не е намерено на посочения в трудовия договор работно място.

³⁸ Решение № 1255 от 05.02.2024 г. на ВАС, VI о. по адм. д. № 4517/2023 г.; Решение № 611 от 18.01.2024 г. на ВАС, VI о. по адм. д. № 10036/2023; Решение № 2511 от 5.03.2024 г. на ВАС, VI о. по адм. д. № 7324/2023 г.; Решение № 13349 от 10.12.2024 г. на ВАС, VI о. по адм. д. № 2044/2024 г.

³⁹ В мотивите на Решение № 611 от 18.01.2024 г. на ВАС, VI о. по адм. д. № 10036/2023 г. се излага, че това правно основание (задължителните предписания за заличаването на осигурителен стаж) изключва неправомерно поведение при извършване на дължимите действия от осигуреното лице, тъй като неправомерните действия и изготвени документи са изцяло от страна на заличения осигурител. По-нататък съдът разсъждава и относно *„отговорността на добросъвестния ползвател на социалната услуга при умисленото му въвеждане в заблуждение, че осигурителните му права не се нарушават, от страна на задължения към НОИ осигурител“* и формира извод, че *„противоправното поведение по нарушаване на осигурителното правоотношение не следва да се компенсира от добросъвестния получател на услугата“*.

задължителни предписания на основание чл. 107 и сл. КСО, независимо че осигурителните им права не произтичат пряко от тези правоотношения, доколкото обаче ефектът на заличените данни рефлектира пряко и директно в правната им сфера. По-нататък в мотивите ВАС обобщава, че принципът за равностойност изисква **„общите факти за осигурителя и осигуреното лице в контролното производство следва да са установени по един и същи начин“**⁴⁰.

В някои решения от тази група ВАС подлага на критичен анализ и поведението на осигурителния орган при упражняване на контролни правомощия по чл. 108, ал. 1 КСО, който с бездействието си е допуснал настъпване на имуществената щета, която впоследствие търси да прехвърли само върху осигуреното лице.⁴¹

Тази практика на ВАС смятам за **правилна**. Тя косвено потвърждава неприложимостта на изключението по чл. 114, ал. 2, т. 2 КСО, категорично отхвърля порочната практика на НОИ да създава „нови данни и доказателства“ чрез свои административни актове (разпореждания, задължителни предписания, констативни протоколи), които впоследствие използва като формално основание за издаване на разпореждане по чл. 114, ал. 2 КСО. Не следва

⁴⁰ Решение № 2511 от 5.03.2024 г. на ВАС, VI о. по адм. д. № 7324/2023 г.

⁴¹ Вж. **Решение № 611 от 18.01.2024 г. на ВАС, VI о. по адм. д. № 10036/2023 г.** В мотивите си съдът констатира, че контролните органи по чл. 108 от КСО са издали ЗП за заличаване данни по декларация обр. 1 на основание чл. 5, ал. 4, т. 1 от КСО за осигуреното лице, а като основание за издаването им се сочи, че за осигурените лица не са внасяни осигурителни вноски, а търговското дружество е фиктивен осигурител. Двете производства (по отпускане на пенсия на осигуреното лице и по издаване на ЗП на осигурителя) се развиват по едно и също време, като спорът е дали **нови данни и доказателства са ЗП и КП**, при условие, че в хода на производството по отпускане на пенсия, административният орган „е имал основателни съмнения по отношение поведението на осигурителя, имал е възможност да спре процедурата по отпускане пенсия и не го е сторил“. В същия смисъл е и **Решение № 14890 от 10.12.2014 г. на ВАС, VI о. по адм. д. № 9347/2014 г.:** „Административният орган е разполагал с всички данни относно осигурителните права на самоосигуряващото се лице и след извършена служебна проверка е следвало да провери коя е коректната дата, от която самоосигуряващото се лице е започнало да упражнява дейност, независимо от факта, че е започнала упражняването на патентна дейност едва от 6.04.2010 г. Следвало е да съобрази, че началният момент на трудовата дейност не следва да се откъждества с реализирането на определени доходи“.

да се пренебрегват и повдигнатите в съдебната практика съпътстващи и неуредени изрично въпроси, засягащи косвено правата на добросъвестните осигурени лица. Пример за това е Решение № 611 от 18.01.2024 г. на ВАС, 6-о отд. по адм. д. № 10036/2023 г., в което, след като констатира, че осигуреното лице следва да възстанови добросъвестно получена сума за пенсия поради заличен осигурителен стаж в резултат на неправомерни действия на осигурителя му, **съдът отменя разпореждането** със следните аргументи: „Отричането на трудовото правоотношение между работника и работодателя, и по-конкретно реалното изпълнение на трудова дейност от страна на наетото лице, поради обстоятелството, че работодателят не изпълнява обвързващи го задължения към приходната и осигурителна администрация, по същество противоречи на основното право на труд на гражданите, закрепено в чл. 48, ал. 1 от Конституцията на Република България. Защитими са единствено реално възникнали трудови и осигурителни права. В случая оборването на такива твърдения не е извършено, а и не е обсъдено. От последното **не следва да се приема безкритично единствено административно разпореденото заличаване на данни**, както и липсата на основание за отпусната ПОСВ по отмененото разпореждане“.

Смятам за изключително важни повдигнатите от ВАС въпроси за поведението на недобросъвестни осигурители относно: подаване на неверни данни за осигуреното лице в персоналният регистър по чл. 5, ал. 4 КСО с цел отпадане/намаляване на задължението за внасяне на осигурителни вноски⁴²; за заличаване на данни на осигуреното лице по чл. 5, ал. 4 КСО – по собствен почин или след изпълнение на задължителни предписания по чл. 108, ал. 1, т. 3 КСО; невнасяне на осигурителни вноски; необжалване на задължителни предписания от НОИ; неподаване на необходими до-

⁴² **Примери от практиката:** подава се невярна информация към НАП с Декларация образец № 1, че осигуреното лице е с прекъснати осигурителни права за определени периоди, поради неплатен отпуск, самоотлъчка и др., респективно не се дължат осигурителни вноски; подава се невярна информация към НАП с Декларация образец № 1 за намаляване на месечния осигурителен доход на лицето, поради преминаването му на работа при непълно работно време или се намалява размерът на дължимите осигурителни вноски.

кументи за отпускане на парични обезщетения за временна неработоспособност и майчинство по НПОПДОО и др. За някои от тях е предвидена юридическа отговорност за осигурителя и неговите длъжностни лица (чл. 110 и 349 КСО, чл. 19 – 21 ДОПК), но не и адекватна защита на трети лица с нахърнени осигурителни права.

Особено актуални са и проблемите, свързани с поведението на длъжностни лица в ТП на НОИ, които с действия или бездействия при упражняване на контролните си правомощия, съзнателно или от некомпетентност, подвеждат осигурените лица и способстват за извършване на неоснователни осигурителни плащания от добросъвестни осигурени лица. Макар че попадат инцидентно в обхвата на съдебния контрол, тълкувателната практика на ВАС по тях е изключително полезна и се превръща в ценен източник на предложения за усъвършенстване на нормативната уредба.

5. Изключението в чл. 114, ал. 2, т. 3 КСО: *„На изменение или прекратяване на обезщетение или пенсия в резултат на получени доказателства при прилагане разпоредбите на международен договор, по който Република България е страна, или на европейските регламенти за координация на системите за социална сигурност“.*

Приложното поле на това изключение е свързано с придобиването на осигурителни права с международен елемент, за които се прилага национално, наднационално – като правото на ЕС и международно законодателство. Разпоредбата обединява две самостоятелни, но подчинени на общ резултат хипотези с правопроменящ или правопогасяващ ефект върху упражнено осигурително право и получено въз основа на него неоснователно осигурително плащане.

Основната част обхваща задължението на България по силата на членството ѝ в Европейския съюз от 1.01.2007 г. да прилага регламентите⁴³ за координация на социалноосигурителните системи на държавите, членки на ЕС, държавите от Европейската ико-

⁴³ Регламент № 883/2004 на Европейския парламент и на Съвета от 29.04.2004 г. за координация на системите за социална сигурност; Регламент № 987/2009 на Европейския парламент и на Съвета от 16.09.2009 за установяване процедурата за прилагане на Регламент № 883/2004 за координация на системите за социална сигурност.

номическа зона (Исландия, Норвегия и Лихтенщайн) и Конфедерация Швейцария. С тях се определят персоналният и материален обхват, както и някои основни общи принципи в областта на социалното осигуряване: **еднакво третиране** на граждани на различни държави членки по отношение на обезщетения, доходи, факти или събития (чл. 4 и 5 Регламент № 883/2004; **сумиране на осигурителни периоди** (чл. 6 Регламент № 883/2004); **износ на обезщетения** в различни държави (чл. 7 Регламент № 883/2004); **предотвратяване натрупването на обезщетения на едно лице за общ период** (чл. 10 Регламент № 883/2004); **определяне на приложимо законодателство за осигуреното лице** само на една държава, на територията на която то упражнява дейност, за която подлежи на осигуряване (чл. 11 – 16 Регламент № 883/2004).⁴⁴

Без да навлизам по-подробно в правната уредба на двата регламента, следва да се отбележи, че приложното поле на чл. 114, ал. 2, т. 3 КСО **засяга по-тесен кръг осигурени лица, извършвали трудова дейност в различни държави, членки на ЕС**, но пък е доста широко по съдържание. То засяга на първо място пенсионните права, произтичащи от сумиране на осигурителен стаж от различни държави членки, както и получаването на някои обезщетения по краткосрочното обществено осигуряване. Водещ за наличието на фактическия състав по чл. 114, ал. 1, т. 3 КСО е принципът за определяне на приложимо законодателство за осигуреното лице, а когато това е българското законодателство – установеният в КСО принцип за несъвместимост при получаване на повече осигурителни плащания за един и същи период.

Рефлексия върху упражнени осигурителни права може да има и по силата на **двустранни международни договори**, по които има договореност за взаимно зачитане на осигурителни права и

⁴⁴ Вж. повече за източниците на осигурително право в ЕС **Средкова, К.** Цит. съч., 619 – 642.

несъвместимост на еднородни осигурителни плащания за общ период.⁴⁵ За 2025 г. България е обвързана с общо 16 двустранни договора в областта на социалното осигуряване.⁴⁶

В заключение, характерно за всички изключения от общата добросъвестност в чл. 114, ал. 2 КСО е наличието на **допълнителни обективни обстоятелства**, които релевират противоречие с основните принципи за избягване на „двойно“ парично компенсиране от ДОО. В тези случаи законодателят третира осигурените лица като добросъвестни от гледна точка на несъпричастност към настъпването на правоизключващите обстоятелства и като недобросъвестни от гледна точка на неоснователното им обогатяване и реализираната щета за ДОО. На добросъвестните получатели на недължими осигурителни плащания в хипотезите на изключенията по чл. 114, ал. 2 КСО е предоставена възможност да върнат получените средства като чиста сума, без допълнително санкциониране за определен период от време: *„възстановяването на сумите е без лихва до изтичането на срока за доброволно изпълнение“*.

⁴⁵ Тук попадат и две споразумения, подписани между ЕС и Великобритания след напускането на съюза през 2020 г.: Споразумение за оттегляне на Обединено кралство Великобритания и Северна Ирландия от Европейския съюз и Европейската общност за атомна енергия; Споразумение за търговия и сътрудничество между Европейския съюз и Европейската общност за атомна енергия, от една страна, и Обединено кралство Великобритания и Северна Ирландия. С тях се гарантира и прилагането на правилата за координация на социалната сигурност, попадаща в обхвата на споразуменията, като на практика регламентите се прилагат и за Великобритания, независимо че не е член на ЕС. НОИ признава осигурителен стаж от Великобритания, ако е удостоверен от съответните официални институции.

⁴⁶ Вж. данни за тези договори в Социално осигуряване 2025 г. С., Труд и право, 2025, 803 – 804.